

ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО «ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»
ЗАХІДНОДОНБАСЬКИЙ ІНСТИТУТ

(назва навчального підрозділу)

КАФЕДРА ПРАВА

(повна назва кафедри, циклової комісії)

КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни «Господарський процес»

(назва дисципліни)

на тему: «Застосування принципу добросовісності у господарському процесі»

Студента (ки) Лисенко А.С.

групи ІН35-9-22- Б1Пр (4,0 од)

напряму підготовки (спеціальності) Право

Керівник, доцент кафедри права Житник М.О.

(посада, вчене звання, науковий ступінь, прізвище та ініціали)

Оцінка:

Національна шкала _____

Кількість балів: ____ ECTS ____

Члени комісії

(підпис)

(прізвище та ініціали)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Київ - 2026р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ПРИНЦИП ДОБРОСОВІСНОСТІ ЯК ЗАСАДА ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОЦЕСУ.....	6
1.1. Поняття та правова природа принципу добросовісності.....	6
1.2. Нормативне закріплення принципу добросовісності у господарському процесі.....	10
РОЗДІЛ 2. РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ДОБРОСОВІСНОСТІ У ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ.....	14
2.1. Добросовісна процесуальна поведінка учасників господарського процесу..	14
2.2. Зловживання процесуальними правами як порушення принципу добросовісності.....	18
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПУ ДОБРОСОВІСНОСТІ.....	24
3.1. Проблеми застосування принципу добросовісності у судовій практиці	24
3.2. Перспективи вдосконалення реалізації принципу добросовісності у господарському процесі.....	29
ВИСНОВКИ.....	32
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	34

ВСТУП

Сучасний розвиток господарського судочинства в Україні відзначається зростанням ролі процесуальних принципів, які визначають зміст, спрямованість і ефективність судового розгляду господарських спорів. Одним із ключових принципів господарського процесу є принцип добросовісності, що покликаний забезпечити належну процесуальну поведінку учасників справи, справедливість судового розгляду та недопущення зловживання процесуальними правами. В умовах ускладнення господарських відносин, підвищення процесуальної активності сторін і значного навантаження на господарські суди питання практичного застосування принципу добросовісності набуває особливої актуальності.

Актуальність теми зумовлена тим, що принцип добросовісності у господарському процесі має безпосередній вплив на перебіг і результати судового розгляду. Формально правомірні дії сторін нерідко використовуються з метою затягування процесу, створення процесуальних перешкод для іншої сторони або уникнення виконання процесуальних обов'язків. За таких умов саме принцип добросовісності виступає інструментом забезпечення балансу між процесуальними правами та обов'язками учасників господарського процесу, а також засобом протидії недобросовісній процесуальній поведінці. Водночас відсутність чітко визначених законодавчих критеріїв добросовісності ускладнює її однакове застосування в судовій практиці, що зумовлює необхідність наукового аналізу цього принципу.

Ступінь наукової розробки теми свідчить, що питання принципів господарського судочинства, зокрема принципу добросовісності, досліджувалися у працях українських учених у галузі господарського процесуального права. Проблеми правової природи та значення принципів господарського процесу розглядали В. С. Щербина, О. М. Вінник, Д. М. Притика, О. П. Подцерковний, які наголошували на необхідності добросовісної процесуальної поведінки учасників господарських спорів. Окремі аспекти реалізації принципу добросовісності, зокрема у контексті зловживання

процесуальними правами та меж судового розсуду, аналізувалися у працях І. А. Буянова, В. В. Луця, С. Я. Фурси, Н. М. Кузнецової. Водночас комплексні дослідження, присвячені безпосередньо практиці застосування принципу добросовісності у господарському процесі з урахуванням сучасної судової практики, залишаються недостатніми, що підтверджує наукову значущість обраної теми.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі здійснення господарського судочинства.

Предметом дослідження є принцип добросовісності як засада господарського процесуального права та особливості його застосування у діяльності господарських судів.

Метою курсової роботи є комплексний аналіз змісту принципу добросовісності у господарському процесі, визначення особливостей його практичного застосування та виявлення основних проблем реалізації.

Для досягнення поставленої мети у роботі передбачається вирішення таких **завдань**:

- розкрити поняття та правову природу принципу добросовісності у господарському процесі;
- проаналізувати нормативне закріплення принципу добросовісності у господарському процесуальному законодавстві;
- дослідити прояви добросовісної процесуальної поведінки учасників господарського процесу;
- охарактеризувати зловживання процесуальними правами як порушення принципу добросовісності;
- виявити проблеми застосування принципу добросовісності у судовій практиці;
- визначити напрями вдосконалення реалізації принципу добросовісності у господарському процесі.

Наукова новизна роботи полягає у комплексному аналізі принципу добросовісності саме в межах господарського процесу з урахуванням сучасної

судової практики, а також у формулюванні узагальнених висновків щодо ролі судового розсуду при оцінці добросовісності процесуальної поведінки учасників господарських спорів.

Практична значущість отриманих результатів полягає в можливості їх використання у правозастосовній діяльності господарських судів, а також у практиці суб'єктів господарювання та їх представників при формуванні процесуальної позиції у господарських спорах. Висновки та узагальнення, сформульовані у роботі, можуть бути використані для запобігання зловживанню процесуальними правами, підвищення ефективності судового захисту та вдосконалення процесуальної поведінки учасників господарського процесу. Крім того, матеріали дослідження можуть бути використані у навчальному процесі при викладанні дисципліни «Господарський процес».

Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові та спеціально-юридичні методи пізнання, зокрема діалектичний метод, формально-юридичний метод, системно-структурний метод, а також аналіз судової практики, що дозволяє всебічно та об'єктивно дослідити застосування принципу добросовісності у господарському процесі.

Курсова робота складається зі вступу, трьох розділів, що містять шість підрозділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ПРИНЦИП ДОБРОСОВІСНОСТІ ЯК ЗАСАДА ГОСПОДАРСЬКОГО ПРОЦЕСУ

1.1. Поняття та правова природа принципу добросовісності

Принцип добросовісності належить до фундаментальних засад господарського процесуального права та визначає вимоги до реалізації процесуальних прав і виконання процесуальних обов'язків учасниками господарського судочинства. Його значення у господарському процесі обумовлюється необхідністю забезпечення ефективного судового захисту прав і законних інтересів суб'єктів господарювання, а також запобігання недобросовісному використанню процесуальних механізмів.

У доктрині господарського процесуального права принцип добросовісності розглядається як правова категорія, що має міжгалузевий характер, однак у межах господарського процесу набуває самостійного нормативного змісту. Добросовісність у процесуальному значенні полягає в обов'язку учасників справи здійснювати надані їм процесуальні права відповідно до їх призначення, утримуючись від дій, спрямованих на перешкоджання здійсненню правосуддя або порушення прав інших учасників процесу.

Нормативну основу принципу добросовісності у господарському процесі становлять положення Господарського процесуального кодексу України. Відповідно до статті 2 ГПК України завданням господарського судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення господарських спорів з метою ефективного захисту прав і законних інтересів учасників господарських відносин. Реалізація цього завдання є неможливою без дотримання принципу добросовісності всіма учасниками процесу. Безпосереднє закріплення зазначеного принципу міститься у частині третій статті 13 ГПК України, яка встановлює обов'язок добросовісного користування процесуальними правами та заборону зловживання ними.[2]

Аналіз норм ГПК України свідчить про те, що принцип добросовісності має імперативний характер і підлягає застосуванню на всіх стадіях

господарського процесу від моменту подання позовної заяви до виконання судового рішення. Його дія поширюється не лише на сторін, але й на інших учасників процесу, зокрема третіх осіб, представників, експертів та інших осіб, залучених до розгляду справи.

У науковій літературі існують різні підходи до визначення правової природи принципу добросовісності у господарському процесі. Так, В. С. Щербина визначає добросовісність як процесуальний обов'язок, порушення якого може тягнути застосування процесуальних санкцій. Учений підкреслює, що принцип добросовісності виконує регулятивну та охоронну функції, забезпечуючи процесуальну дисципліну та стабільність судового провадження.[1]

Інший підхід представлений у працях О. М. Вінник, яка розглядає принцип добросовісності як критерій оцінки допустимості процесуальних дій. Науковиця зазначає, що добросовісність є інструментом судового розсуду, який дозволяє господарському суду реагувати на формально правомірні, але за своєю суттю недобросовісні дії учасників процесу.[6]

О. П. Подцерковний звертає увагу на превентивний характер принципу добросовісності, зазначаючи, що його застосування спрямоване на недопущення зловживання процесуальними правами та забезпечення процесуальної рівноваги сторін. Учений підкреслює, що добросовісність у господарському процесі повинна оцінюватися з урахуванням мети відповідних процесуальних дій та їх впливу на перебіг судового розгляду.[7]

Правова природа принципу добросовісності у господарському процесі характеризується також його оціночним характером. Законодавство не містить вичерпного переліку критеріїв добросовісної поведінки, що зумовлює необхідність їх формування у процесі правозастосування. У цьому контексті особливе значення набуває судова практика, у межах якої виробляються підходи до визначення меж допустимої процесуальної поведінки.

Принцип добросовісності перебуває у тісному взаємозв'язку з іншими принципами господарського процесу, зокрема з принципами змагальності та диспозитивності. Реалізація процесуальної змагальності передбачає активну

процесуальну поведінку сторін, однак така активність має здійснюватися в межах добросовісності. Недотримання цього принципу призводить до порушення процесуальної рівності та підриває засади справедливого судочинства.

У доктрині також наголошується на тому, що принцип добросовісності виконує функцію забезпечення реального, а не формального доступу до правосуддя. Так, Д. М. Притика зазначає, що застосування принципу добросовісності у господарському процесі дозволяє господарському суду нейтралізувати негативні наслідки формального застосування процесуальних норм, якщо таке застосування суперечить завданню господарського судочинства.[8]

Таким чином, принцип добросовісності у господарському процесі є самостійною процесуальною засадою, що має нормативне закріплення, імперативний та оціночний характер і спрямована на забезпечення належної реалізації процесуальних прав і виконання процесуальних обов'язків учасниками господарського судочинства. Його правова природа полягає у поєднанні регулятивних і охоронних елементів, що зумовлює важливу роль цього принципу у системі господарського процесуального права.

Окремої уваги заслуговує питання співвідношення принципу добросовісності з категорією процесуального зловживання. У господарському процесуальному праві зловживання процесуальними правами розглядається як крайній прояв недобросовісної поведінки, що суперечить завданням судочинства та підриває ефективність судового захисту. Саме через принцип добросовісності здійснюється відмежування правомірної реалізації процесуальних прав від їх недопустимого використання.

У цьому контексті принцип добросовісності виконує функцію універсального критерію оцінки процесуальних дій учасників справи. Його застосування дозволяє господарському суду враховувати не лише формальну відповідність дій сторін вимогам процесуального закону, але й їх фактичну спрямованість, наслідки для інших учасників процесу та вплив на строки і

результати розгляду справи. Такий підхід узгоджується з положеннями статті 43 ГПК України, яка надає суду повноваження оцінювати докази за внутрішнім переконанням з урахуванням принципів законності та справедливості.

У науковій доктрині господарського процесуального права звертається увага на те, що принцип добросовісності має забезпечувати процесуальну рівновагу сторін. Зокрема, В. С. Щербина наголошує, що реалізація процесуальних прав однією стороною не повинна призводити до фактичного позбавлення іншої сторони можливості ефективного захисту своїх інтересів. Недобросовісне використання процесуальних прав порушує цю рівновагу та суперечить самій природі господарського судочинства.

Водночас у літературі підкреслюється, що принцип добросовісності не може розглядатися як підстава для довільного обмеження процесуальних прав. О. М. Вінник зазначає, що застосування цього принципу повинно ґрунтуватися на чіткій аргументації суду та бути спрямованим виключно на досягнення завдань господарського судочинства. Недотримання цієї вимоги може призвести до надмірного розширення судового розсуду та порушення принципу правової визначеності.[9]

Особливістю правової природи принципу добросовісності у господарському процесі є також його динамічний характер. Зміст цього принципу не є сталим і конкретизується залежно від розвитку процесуального законодавства та судової практики. У зв'язку з цим важливе значення мають правові позиції Верховного Суду, які формують підходи до тлумачення добросовісності у процесуальних правовідносинах. Хоча ці позиції не мають нормативного характеру, вони істотно впливають на практику застосування принципу добросовісності господарськими судами нижчих інстанцій.

У доктрині також обґрунтовується думка, що принцип добросовісності виконує функцію процесуального стримування. Його застосування сприяє зменшенню кількості безпідставних процесуальних клопотань, повторних заяв та інших дій, спрямованих на затягування розгляду справи. О. П. Подцерковний підкреслює, що ефективне застосування принципу добросовісності є

передумовою реалізації принципу процесуальної економії у господарському судочинстві.[7]

Необхідно зазначити, що принцип добросовісності поширюється не лише на сторони спору, але й на інших учасників господарського процесу, зокрема представників сторін. Процесуальна діяльність представника повинна здійснюватися з дотриманням вимог добросовісності, оскільки його дії безпосередньо впливають на реалізацію прав та обов'язків довірителя. Недобросовісна поведінка представника може бути підставою для застосування процесуальних наслідків, передбачених господарським процесуальним законодавством.

Таким чином, принцип добросовісності у господарському процесі слід розглядати як складну правову категорію, що поєднує нормативний, оціночний і функціональний елементи. Його правова природа полягає у забезпеченні належної реалізації процесуальних прав, недопущенні зловживання ними та підтриманні балансу між інтересами учасників господарського процесу і завданнями правосуддя. Реалізація цього принципу є необхідною умовою ефективного функціонування господарського судочинства та досягнення його основної мети, а саме, справедливого вирішення господарських спорів.

1.2. Нормативне закріплення принципу добросовісності у господарському процесі

Принцип добросовісності у господарському процесі має чітке нормативне підґрунтя, хоча й не закріплений у законодавстві у вигляді окремої статті-принципу. Його правове закріплення здійснюється через систему норм Господарського процесуального кодексу України, які визначають завдання господарського судочинства, загальні засади процесу, процесуальні права та обов'язки учасників справи, а також повноваження суду щодо реагування на недобросовісну процесуальну поведінку.

Вихідною нормою для розуміння принципу добросовісності є стаття 2 ГПК України, у якій визначено завдання господарського судочинства це

справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення спорів з метою ефективного захисту прав і законних інтересів суб'єктів господарювання.[2] Зазначене завдання має не лише декларативний характер, а й слугує орієнтиром для тлумачення та застосування інших норм процесуального права. Недобросовісна процесуальна поведінка учасників справи, зокрема спрямована на затягування розгляду чи створення перешкод для іншої сторони, безпосередньо суперечить зазначеному завданню.

Ключове значення для нормативного закріплення принципу добросовісності має частина третя статті 13 ГПК України, відповідно до якої учасники справи зобов'язані добросовісно користуватися процесуальними правами, а зловживання процесуальними правами не допускається.[2] Саме у цій нормі принцип добросовісності набуває форми прямого юридичного обов'язку. Законодавець не обмежується загальним закликком до належної поведінки, а встановлює імперативну вимогу, порушення якої може тягнути процесуально-правові наслідки.

Важливо підкреслити, що дія статті 13 ГПК України поширюється на всіх учасників господарського процесу - сторін, третіх осіб, представників, а також інших осіб, залучених до розгляду справи. Таким чином, принцип добросовісності має універсальний характер і не залежить від процесуального статусу конкретного учасника.

Подальший розвиток принципу добросовісності простежується у нормах, що регулюють реалізацію окремих процесуальних прав. Так, статті 74-80 ГПК України встановлюють правила подання та дослідження доказів, визначають строки їх подання та обов'язок сторін доводити обставини, на які вони посилаються.[2] Подання доказів із порушенням установлених строків без поважних причин або використання доказів з метою затягування процесу може розцінюватися судом як прояв недобросовісної процесуальної поведінки.

Принцип добросовісності також опосередковано закріплений у статті 43 ГПК України, яка визначає порядок оцінки доказів господарським судом. Наділення суду повноваженнями оцінювати докази за внутрішнім переконанням,

з урахуванням усіх обставин справи, дозволяє враховувати не лише зміст доказів, але й характер процесуальної поведінки сторін при їх поданні. У цьому аспекті добросовісність виступає важливим критерієм оцінки процесуальної діяльності учасників справи.

Окреме місце у нормативному закріпленні принципу добросовісності займають норми ГПК України, які надають суду повноваження реагувати на недобросовісні процесуальні дії. Зокрема, господарський суд має право залишати без розгляду повторні або очевидно безпідставні клопотання, відмовляти у їх задоволенні, а також застосовувати інші процесуальні заходи у випадках, коли відповідні дії спрямовані на зловживання процесуальними правами. Такі повноваження суду свідчать про те, що принцип добросовісності не обмежується декларацією, а має реальний механізм забезпечення.

Варто зазначити, що нормативне закріплення принципу добросовісності тісно пов'язане з принципом диспозитивності господарського процесу. З одного боку, сторони наділені широкими можливостями щодо розпорядження своїми процесуальними правами, зокрема щодо подання доказів, заявлення клопотань, укладення мирової угоди. З іншого боку, реалізація цих прав обмежується вимогою добросовісності, що запобігає використанню процесуальної свободи на шкоду завданням судочинства.

У науковій літературі звертається увага на те, що така модель нормативного закріплення принципу добросовісності є виправданою. Так, В. С. Щербина зазначає, що поєднання загальної заборони зловживання процесуальними правами з конкретними процесуальними повноваженнями суду створює ефективний механізм забезпечення належної процесуальної поведінки. О. М. Вінник підкреслює, що системний характер нормативного закріплення принципу добросовісності дозволяє адаптувати його застосування до конкретних обставин справи без порушення принципу правової визначеності.[9]

Отже, нормативне закріплення принципу добросовісності у господарському процесі здійснюється через сукупність норм Господарського процесуального кодексу України, які визначають завдання судочинства,

обов'язки учасників процесу та повноваження суду. Такий підхід забезпечує реальну дієвість принципу добросовісності та створює правові передумови для запобігання зловживанню процесуальними правами у господарському судочинстві.

РОЗДІЛ 2. РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ДОБРОСОВІСНОСТІ У ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ

2.1. Добросовісна процесуальна поведінка учасників господарського процесу

Реалізація принципу добросовісності у господарському процесі знаходить свій безпосередній прояв у процесуальній поведінці його учасників. Саме через дії та бездіяльність сторін, третіх осіб, представників та інших учасників справи принцип добросовісності набуває практичного значення. У цьому аспекті добросовісність виступає не абстрактною правовою категорією, а конкретно вимогою до способу реалізації процесуальних прав і виконання процесуальних обов'язків.

Добросовісна процесуальна поведінка передбачає здійснення учасниками господарського процесу своїх прав відповідно до їх процесуального призначення та з урахуванням завдань господарського судочинства, визначених статтею 2 Господарського процесуального кодексу України. Йдеться насамперед про утримання від дій, спрямованих на затягування розгляду справи, створення штучних перешкод для іншої сторони або використання процесуальних механізмів виключно з формально-правовою метою без реального наміру захисту порушеного права.

Основним нормативним орієнтиром для оцінки процесуальної поведінки учасників справи є положення частини третьої статті 13 ГПК України, відповідно до якої учасники справи зобов'язані добросовісно користуватися процесуальними правами.[12] Зазначена норма закладає загальний стандарт процесуальної поведінки, який має застосовуватися на всіх стадіях господарського процесу від відкриття провадження до виконання судового рішення.

Добросовісна процесуальна поведінка сторін у господарському процесі проявляється, зокрема, у своєчасному поданні доказів, дотриманні встановлених процесуальних строків, належному обґрунтуванні заяв і клопотань, а також у

виконанні процесуальних обов'язків, покладених судом. Подання завідомо необґрунтованих клопотань, неодноразове повторення ідентичних процесуальних заяв або подання доказів без поважних причин на пізніх стадіях процесу може свідчити про відсутність добросовісності.

Особливе значення принцип добросовісності має у контексті доказування. Відповідно до статей 74-79 ГПК України сторони зобов'язані доводити обставини, на які вони посилаються, та подавати докази у визначені процесуальні строки. Добросовісна поведінка у сфері доказування передбачає не лише подання доказів у повному обсязі, але й утримання від приховування доказів або подання їх частинами з метою затягування розгляду справи[12]. У цьому зв'язку господарський суд має право оцінювати процесуальну поведінку сторін при поданні доказів з точки зору дотримання принципу добросовісності.

Добросовісність процесуальної поведінки стосується також реалізації сторонами права на оскарження судових рішень. Подання апеляційних чи касаційних скарг є важливою процесуальною гарантією, однак використання цього права виключно з метою відтермінування виконання судового рішення або без наведення належних правових аргументів може бути розцінене як недобросовісна процесуальна поведінка.

Окрему увагу слід приділити добросовісності процесуальної поведінки представників сторін. Представник, діючи від імені довірителя, зобов'язаний здійснювати процесуальні дії в межах наданих повноважень та з дотриманням вимог господарського процесуального законодавства. Недобросовісні дії представника, зокрема подання завідомо безпідставних клопотань або зловживання процесуальними правами, можуть негативно впливати на перебіг судового розгляду та порушувати принцип процесуальної рівності сторін.

У науковій літературі звертається увага на те, що добросовісна процесуальна поведінка є необхідною передумовою ефективної реалізації принципу змагальності. Так, В. С. Щербина зазначає, що змагальність у господарському процесі не означає необмежену процесуальну свободу сторін, а передбачає активну, але добросовісну участь у доведенні своєї правової позиції.

Порушення цієї вимоги призводить до спотворення самої суті змагального процесу.[5]

Своєю чергою, О. М. Вінник підкреслює, що добросовісна процесуальна поведінка є критерієм, який дозволяє суду відмежувати допустиму процесуальну активність сторін від зловживання процесуальними правами. На думку науковиці, оцінка добросовісності має здійснюватися з урахуванням сукупності обставин справи, характеру процесуальних дій та їх впливу на реалізацію прав інших учасників процесу.[6]

Реалізація принципу добросовісності у поведінці учасників господарського процесу має важливе значення і для дотримання принципу процесуальної економії. Добросовісна процесуальна поведінка сприяє скороченню строків розгляду справ, зменшенню кількості безпідставних процесуальних дій та підвищенню ефективності судового захисту прав суб'єктів господарювання.

Таким чином, добросовісна процесуальна поведінка учасників господарського процесу є ключовою формою реалізації принципу добросовісності у практиці господарського судочинства. Вона охоплює всі стадії процесу, пов'язана з реалізацією основних процесуальних прав і обов'язків та безпосередньо впливає на досягнення завдань господарського судочинства.

Окремого аналізу потребує питання добросовісної процесуальної поведінки на стадії відкриття провадження у господарській справі. На цьому етапі від учасників процесу вимагається належне виконання обов'язків щодо формування процесуальних документів, зокрема позовної заяви та відзиву на позов. Подання позовної заяви з очевидними порушеннями вимог процесуального закону або умисне подання неповних відомостей може свідчити про недобросовісну процесуальну поведінку та призводити до негативних процесуальних наслідків, передбачених Господарським процесуальним кодексом України.

Добросовісна процесуальна поведінка учасників господарського процесу має проявлятися також у належному виконанні ухвал та розпоряджень суду.

Невиконання вимог суду щодо надання доказів, пояснень або інших процесуальних дій без поважних причин порушує принцип добросовісності та ускладнює здійснення судового розгляду. У цьому контексті принцип добросовісності виступає гарантією належної взаємодії між судом та учасниками процесу.

Важливим аспектом реалізації принципу добросовісності є поведінка сторін під час судового розгляду справи по суті. Добросовісна участь у судових засіданнях передбачає своєчасну явку або належне повідомлення суду про неможливість участі, подання вмотивованих пояснень, а також утримання від дій, спрямованих на зрив судового засідання. Систематична неявка сторони або її представника без поважних причин може розцінюватися як форма недобросовісної процесуальної поведінки.

Принцип добросовісності поширюється і на реалізацію сторонами права на подання процесуальних клопотань. Добросовісна процесуальна поведінка передбачає подання клопотань, які мають реальне процесуальне значення для справи та спрямовані на захист прав і законних інтересів сторони. Подання великої кількості однотипних або очевидно безпідставних клопотань може розглядатися судом як спроба зловживання процесуальними правами.

Особливої уваги заслуговує питання добросовісності у поведінці сторін під час реалізації права на примирення, укладення мирової угоди або відмову від позову. Використання цих процесуальних можливостей має ґрунтуватися на реальному волевиявленні сторін і відповідати завданням господарського судочинства. Недобросовісне використання інститутів примирення, зокрема з метою затягування процесу або ухилення від виконання судового рішення, суперечить принципу добросовісності.

У науковій літературі звертається увага на те, що добросовісна процесуальна поведінка має оцінюватися у сукупності з усією процесуальною діяльністю учасника справи. Так, В. С. Щербина зазначає, що поодинокі процесуальні порушення не завжди свідчать про недобросовісність, однак систематичність таких дій або їх очевидна спрямованість на досягнення

неправомірної процесуальної мети є підставою для відповідної правової оцінки з боку суду.[10]

О. М. Вінник підкреслює, що реалізація принципу добросовісності у поведінці учасників господарського процесу має бути передбачуваною та обґрунтованою. Суд, оцінюючи процесуальну поведінку сторін, повинен чітко мотивувати свої висновки щодо наявності або відсутності добросовісності, що сприяє дотриманню принципу правової визначеності.[9]

Значення добросовісної процесуальної поведінки проявляється також у контексті забезпечення авторитету судової влади та довіри до господарського судочинства. Недобросовісні процесуальні дії учасників справи негативно впливають не лише на конкретний судовий розгляд, але й на сприйняття ефективності судової системи загалом.

З наведеного вище можливо зробити наступний висновок, що добросовісна процесуальна поведінка учасників господарського процесу є багатогранним явищем, що охоплює всі стадії судового розгляду та всі форми процесуальної діяльності. Реалізація принципу добросовісності у поведінці учасників справи сприяє досягненню завдань господарського судочинства, забезпеченню процесуальної рівності сторін та підвищенню ефективності судового захисту прав і законних інтересів суб'єктів господарювання.

2.2. Зловживання процесуальними правами як порушення принципу добросовісності

Зловживання процесуальними правами є однією з найбільш поширених форм порушення принципу добросовісності у господарському процесі. Незважаючи на те, що учасники господарського судочинства наділені широким колом процесуальних прав, їх реалізація не є абсолютною та обмежується вимогою добросовісної процесуальної поведінки. Використання процесуальних прав усупереч їх призначенню суперечить завданням господарського судочинства та негативно впливає на ефективність судового захисту.

Нормативною основою протидії зловживанню процесуальними правами є частина третя статті 13 Господарського процесуального кодексу України, яка прямо встановлює заборону зловживання процесуальними правами. [2] У цій нормі законодавець пов'язує принцип добросовісності з обов'язком учасників процесу утримуватися від недобросовісної поведінки, що свідчить про тісний взаємозв'язок між цими правовими категоріями.

У господарському процесуальному праві зловживання процесуальними правами розглядається як така поведінка учасника справи, яка формально відповідає вимогам процесуального закону, однак за своєю метою та наслідками спрямована на перешкоджання здійсненню правосуддя, затягування розгляду справи або порушення процесуальних прав інших учасників. Таким чином, визначальною ознакою зловживання є не лише зовнішня форма процесуальної дії, але й її внутрішня спрямованість.

У науковій доктрині господарського процесуального права відсутній єдиний підхід до визначення поняття зловживання процесуальними правами. Так, В. С. Щербина розглядає зловживання як протиправну форму реалізації процесуальних прав, що полягає у використанні наданих законом можливостей не з метою захисту порушеного права, а для досягнення неправомірного процесуального результату. Учений підкреслює, що зловживання процесуальними правами є прямим порушенням принципу добросовісності.[10]

О. М. Вінник зазначає, що зловживання процесуальними правами є оціночним поняттям, встановлення якого можливе лише з урахуванням конкретних обставин справи, сукупності процесуальних дій сторони та їх впливу на перебіг судового розгляду. На думку науковиці, саме принцип добросовісності дозволяє суду відмежувати допустиму процесуальну активність від недопустимого зловживання.

Найбільш типовими формами зловживання процесуальними правами у господарському процесі є подання безпідставних або повторних клопотань, систематичне заявлення відводів без належного обґрунтування, подання доказів із порушенням установлених строків без поважних причин, неодноразова неявка

у судові засідання, а також подання апеляційних чи касаційних скарг виключно з метою затягування виконання судового рішення.

Особливу увагу слід приділити зловживанню процесуальними правами у сфері доказування. Подання доказів частинами, приховування доказів або їх умисне подання на пізніх стадіях процесу може призводити до порушення процесуальної рівності сторін та створення штучних перешкод для своєчасного розгляду справи. У таких випадках господарський суд, керуючись принципом добросовісності, має право відмовити у прийнятті відповідних доказів або надати їм належну процесуальну оцінку.

Зловживання процесуальними правами може проявлятися і на стадії оскарження судових рішень. Хоча право на апеляційне та касаційне оскарження є важливою процесуальною гарантією, його реалізація повинна здійснюватися добросовісно. Подання скарг без наведення нових правових аргументів або з повторенням доводів, які вже були предметом судової оцінки, може розцінюватися як недобросовісна процесуальна поведінка.

Господарський процесуальний кодекс України надає суду повноваження реагувати на зловживання процесуальними правами. Зокрема, суд має право залишати без розгляду відповідні заяви та клопотання, відмовляти у їх задоволенні, а також застосовувати інші процесуальні наслідки, передбачені законом. Застосування таких заходів є формою реалізації принципу добросовісності та спрямоване на забезпечення належного перебігу судового процесу.

У науковій літературі наголошується, що застосування судом заходів реагування на зловживання процесуальними правами повинно бути обґрунтованим і пропорційним. О. П. Подцерковний зазначає, що суд, встановлюючи факт зловживання, повинен навести чіткі мотиви, які свідчать про недобросовісний характер відповідних процесуальних дій. Такий підхід сприяє дотриманню принципу правової визначеності та запобігає довільному обмеженню процесуальних прав сторін.[7]

Зловживання процесуальними правами негативно впливає не лише на конкретний судовий розгляд, але й на ефективність господарського судочинства загалом. Воно призводить до затягування строків розгляду справ, збільшення судового навантаження та зниження довіри до судової системи. Саме тому протидія зловживанню процесуальними правами є одним із ключових завдань реалізації принципу добросовісності у господарському процесі.

Отже, зловживання процесуальними правами є формою порушення принципу добросовісності та становить серйозну загрозу для ефективного функціонування господарського судочинства. Законодавче закріплення заборони зловживання процесуальними правами та наділення суду відповідними повноваженнями створюють необхідні правові передумови для забезпечення належної процесуальної поведінки учасників господарського процесу та досягнення завдань господарського судочинства.

Окремого аналізу потребує питання відмежування зловживання процесуальними правами від допустимої процесуальної активності учасників господарського процесу. Господарський процес ґрунтується на принципі змагальності, який передбачає активну участь сторін у доведенні своєї правової позиції. Водночас така активність не повинна переходити межі добросовісності. Саме принцип добросовісності виступає критерієм, що дозволяє суду оцінити, чи відповідають дії сторони завданням господарського судочинства, чи вони спрямовані на досягнення неправомірного процесуального результату.

У цьому контексті важливе значення має аналіз мотивів і наслідків процесуальної поведінки сторони. Формальна відповідність дій вимогам процесуального закону не виключає можливості визнання таких дій зловживанням, якщо вони вчиняються систематично та призводять до затягування розгляду справи або порушення прав інших учасників процесу. Такий підхід узгоджується з положеннями статті 2 ГПК України щодо забезпечення своєчасного та ефективного судового захисту.[2]

Зловживання процесуальними правами може мати як активну, так і пасивну форму. Активна форма проявляється у вчиненні процесуальних дій,

спрямованих на ускладнення або блокування судового розгляду, зокрема шляхом подання численних клопотань, заявлення безпідставних відводів або ініціювання необґрунтованих процесуальних спорів. Пасивна форма зловживання полягає у свідомому невиконанні процесуальних обов'язків, зокрема неподанні доказів, ігноруванні вимог суду або ухиленні від участі у судових засіданнях.

Особливе місце серед форм зловживання процесуальними правами займає маніпулювання процесуальними строками. Подання процесуальних документів у граничні строки без об'єктивної необхідності, штучне створення підстав для їх поновлення або умисне порушення строків з метою затягування процесу є поширеними проявами недобросовісної процесуальної поведінки. У таких випадках господарський суд, керуючись принципом добросовісності, має право відмовити у поновленні строку або застосувати інші процесуальні наслідки.

Зловживання процесуальними правами нерідко пов'язане з використанням інституту забезпечення позову. Подання заяв про забезпечення позову без належного обґрунтування або з очевидно формальною метою може призводити до необґрунтованого обмеження прав іншої сторони. У цьому аспекті принцип добросовісності покликаний запобігати використанню заходів забезпечення позову як інструменту процесуального тиску.

У судовій практиці господарських судів дедалі частіше звертається увага на необхідність комплексної оцінки процесуальної поведінки сторін. Суд при встановленні факту зловживання процесуальними правами враховує не лише окрему процесуальну дію, але й загальну модель поведінки учасника справи протягом усього судового розгляду. Такий підхід дозволяє уникнути формального тлумачення принципу добросовісності та забезпечити його реальне застосування.

У науковій доктрині господарського процесуального права наголошується, що зловживання процесуальними правами має розглядатися як виключення з принципу диспозитивності. В. С. Щербина зазначає, що свобода

розпорядження процесуальними правами не є абсолютною і обмежується необхідністю дотримання добросовісності та процесуальної рівності сторін. Перевищення цих меж свідчить про наявність зловживання.[10]

О. М. Вінник підкреслює, що застосування судом заходів реагування на зловживання процесуальними правами повинно ґрунтуватися на принципі пропорційності. Судові заходи мають відповідати ступеню порушення та не призводити до необґрунтованого обмеження процесуальних прав учасників справи. Такий підхід сприяє формуванню стабільної та передбачуваної судової практики.[9]

Окрему увагу слід приділити ролі суду у протидії зловживанню процесуальними правами. Господарський суд не є пасивним спостерігачем процесуальної діяльності сторін, а наділений повноваженнями щодо забезпечення належного порядку судового розгляду. Реалізуючи принцип добросовісності, суд має право втручатися у випадках, коли процесуальна поведінка сторін виходить за межі допустимого та перешкоджає досягненню завдань господарського судочинства.

Таким чином, зловживання процесуальними правами слід розглядати як системне порушення принципу добросовісності, що проявляється у використанні процесуальних прав усупереч їх призначенню. Протидія таким проявам є необхідною умовою забезпечення ефективності господарського судочинства, дотримання процесуальної рівності сторін та реалізації права на справедливий суд.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМИ ТА НАПЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПУ ДОБРОСОВІСНОСТІ

3.1. Проблеми застосування принципу добросовісності у судовій практиці

Незважаючи на нормативне закріплення принципу добросовісності у Господарському процесуальному кодексі України та його активне використання у правозастосовній діяльності, практика господарських судів свідчить про наявність низки проблем, пов'язаних із застосуванням цього принципу. Основна складність полягає у тому, що принцип добросовісності має оціночний характер, що зумовлює різноманітність підходів до його тлумачення та застосування у конкретних судових справах.

Однією з ключових проблем є відсутність законодавчо визначених критеріїв добросовісної та недобросовісної процесуальної поведінки. Господарський процесуальний кодекс України встановлює загальну вимогу добросовісного користування процесуальними правами, однак не конкретизує, які саме дії слід визнавати добросовісними, а які такими, що становлять зловживання. У зв'язку з цим оцінка процесуальної поведінки учасників справи значною мірою залежить від судового розсуду, що може призводити до неоднакової практики застосування принципу добросовісності.

Проблемним аспектом є також різний підхід господарських судів до встановлення факту зловживання процесуальними правами. В одних випадках суди визнають недобросовісною навіть поодинокі процесуальні дії, якщо вона істотно вплинула на строки розгляду справи, в інших вимагають наявності систематичної недобросовісної поведінки. Відсутність єдиного підходу у цьому питанні ускладнює прогнозованість судових рішень та створює ризики порушення принципу правової визначеності.

Ще однією суттєвою проблемою є недостатній рівень мотивування судових рішень у частині застосування принципу добросовісності. У практиці господарських судів нерідко трапляються випадки, коли суд обмежується

загальним посиленням на статтю 13 ГПК України без детального обґрунтування того, чому конкретні процесуальні дії сторони визнаються недобросовісними.[2] Такий підхід ускладнює перевірку законності судового рішення в апеляційному чи касаційному порядку та знижує рівень довіри до судового розсуду.

Проблеми застосування принципу добросовісності виникають і у контексті співвідношення цього принципу з іншими засадами господарського процесу, зокрема принципами змагальності та диспозитивності. У практиці господарських судів іноді спостерігається тенденція до надмірного обмеження процесуальної активності сторін під приводом боротьби зі зловживанням процесуальними правами. Такий підхід може призводити до необґрунтованого втручання суду у реалізацію процесуальних прав сторін та порушення балансу між процесуальними принципами.

Окремої уваги заслуговує проблема застосування принципу добросовісності у сфері доказування. Подання доказів із порушенням установлених процесуальних строків не завжди є наслідком недобросовісної поведінки сторони, однак у судовій практиці іноді відсутній чіткий аналіз причин такого порушення. Автоматичне визнання несвоєчасного подання доказів проявом недобросовісності може призводити до обмеження права сторони на ефективний судовий захист.

Проблемним є і питання застосування принципу добросовісності щодо представників сторін. У деяких судових рішеннях недобросовісна поведінка представника автоматично ототожнюється з поведінкою сторони, без урахування меж повноважень та фактичного впливу довірителя на відповідні процесуальні дії. Такий підхід потребує більш зваженого застосування з урахуванням конкретних обставин справи.

У судовій практиці також виникають труднощі при застосуванні принципу добросовісності на стадії оскарження судових рішень. З одного боку, право на апеляційне та касаційне оскарження є невід'ємною процесуальною гарантією. З іншого боку, подання численних скарг без належного правового обґрунтування може мати ознаки зловживання процесуальними правами.

Відсутність чітких критеріїв відмежування добросовісного оскарження від недобросовісного ускладнює застосування принципу добросовісності на цій стадії процесу.

Ще однією проблемою є обмежене використання правових позицій Верховного Суду як орієнтира для формування єдиної практики застосування принципу добросовісності. Хоча у рішеннях Верховного Суду неодноразово наголошується на необхідності добросовісної процесуальної поведінки, ці підходи не завжди послідовно враховуються судами нижчих інстанцій, що призводить до фрагментарності судової практики.

У науковій літературі звертається увага на ризик надмірного розширення судового розсуду при застосуванні принципу добросовісності. В. С. Щербина зазначає, що без чітких методологічних орієнтирів судовий розсуд може перетворитися на довільне тлумачення процесуальних норм. О. М. Вінник підкреслює, що застосування принципу добросовісності повинно ґрунтуватися на системному аналізі процесуальної поведінки сторін та бути чітко мотивованим у судовому рішенні.[10]

Таким чином, проблеми застосування принципу добросовісності у судовій практиці господарських судів зумовлені його оціночним характером, відсутністю законодавчо визначених критеріїв, різноманітністю підходів до встановлення фактів зловживання процесуальними правами та недостатнім рівнем мотивування судових рішень. Подолання зазначених проблем є необхідною передумовою підвищення ефективності реалізації принципу добросовісності у господарському процесі та забезпечення єдності судової практики.

Нагальною проблемою застосування принципу добросовісності у судовій практиці є його вибіркове використання господарськими судами. У ряді випадків суди посиляються на принцип добросовісності лише формально, без реального аналізу процесуальної поведінки учасників справи. Такий підхід зводить зміст принципу до декларативного рівня та нівелює його регулятивне значення.

Водночас у інших справах принцип добросовісності стає ключовим аргументом судового рішення, що свідчить про відсутність єдиної моделі його застосування.

Проблемним є також питання доказування недобросовісності процесуальної поведінки. Господарський процесуальний кодекс України не визначає, на кого саме покладається обов'язок доведення факту зловживання процесуальними правами. У судовій практиці це питання вирішується неоднозначно: в одних випадках суди вимагають від сторони доведення недобросовісності опонента, в інших самостійно роблять відповідні висновки на підставі аналізу матеріалів справи. Така непослідовність підходів ускладнює реалізацію принципу змагальності та може призводити до порушення процесуальної рівності сторін.

Суттєвою проблемою є застосування принципу добросовісності у поєднанні з процесуальними санкціями. Господарські суди не завжди чітко розмежовують випадки, коли недобросовісна поведінка сторони має тягнути застосування санкцій, і ситуації, в яких достатньо лише процесуальної оцінки відповідних дій. Відсутність чітких орієнтирів щодо пропорційності процесуальних наслідків створює ризик надмірного або, навпаки, недостатнього реагування суду на порушення принципу добросовісності.[6]

Проблеми виникають і при застосуванні принципу добросовісності у справах зі складним фактичним складом та значною кількістю учасників. У таких справах окремі процесуальні дії можуть мати різне значення для різних учасників процесу, що ускладнює однозначну оцінку їх добросовісності. Судова практика свідчить, що за відсутності чітких критеріїв суди нерідко обмежуються загальними формулюваннями, уникаючи детального аналізу поведінки кожного учасника справи.

Окремої уваги заслуговує проблема застосування принципу добросовісності в умовах цифровізації господарського процесу. Використання електронних доказів, електронного суду та дистанційних форм участі у судових засіданнях створює нові можливості для реалізації процесуальних прав, але водночас породжує нові форми недобросовісної поведінки. Судова практика ще

не виробила усталених підходів до оцінки добросовісності процесуальних дій, вчинених з використанням електронних засобів, що ускладнює застосування принципу добросовісності в сучасних умовах.

Проблемним залишається і питання часових меж застосування принципу добросовісності. У практиці господарських судів відсутній єдиний підхід до того, чи може недобросовісна поведінка сторони на ранніх стадіях процесу впливати на оцінку її дій на подальших етапах розгляду справи. У деяких випадках суди розглядають процесуальну поведінку сторони ізольовано, без урахування її загальної процесуальної стратегії, що знижує ефективність застосування принципу добросовісності.

Складність застосування принципу добросовісності проявляється також у справах, пов'язаних із значними економічними інтересами сторін. У таких справах процесуальні інструменти часто використовуються як елемент тактичної боротьби між суб'єктами господарювання. За відсутності чітких орієнтирів суди не завжди здатні своєчасно відреагувати на недобросовісні процесуальні дії, що призводить до затягування розгляду справ і зростання судових витрат.

У науковій літературі звертається увага на те, що зазначені проблеми зумовлені не лише недосконалістю законодавства, але й відсутністю єдиної методології застосування принципу добросовісності у господарському процесі. В. С. Щербина підкреслює, що формування стабільної судової практики можливе лише за умови чіткого визначення меж судового розсуду. О. М. Вінник зазначає, що без належного доктринального та практичного наповнення принцип добросовісності ризикує залишитися інструментом ситуативного реагування суду.[9? 10]

Отже, проблеми застосування принципу добросовісності у судовій практиці господарських судів мають комплексний характер і пов'язані з його оціночністю, відсутністю чітких критеріїв, неоднаковістю судових підходів, складністю доказування та недостатнім рівнем мотивування судових рішень. Усунення зазначених проблем є необхідною передумовою формування єдиної та

передбачуваної практики застосування принципу добросовісності у господарському процесі.

3.2. Перспективи вдосконалення реалізації принципу добросовісності у господарському процесі

Подальше вдосконалення реалізації принципу добросовісності у господарському процесі є необхідною умовою підвищення ефективності господарського судочинства та забезпечення справедливого судового розгляду. Аналіз судової практики та наукових підходів свідчить, що існуюче нормативне закріплення цього принципу хоча й створює загальні правові рамки для його застосування, однак не завжди забезпечує однаковість та передбачуваність правозастосування. У зв'язку з цим перспективи розвитку принципу добросовісності мають бути спрямовані на подолання надмірної оціночності та формування стабільних практичних орієнтирів для господарських судів і учасників процесу.

Одним із ключових напрямів удосконалення реалізації принципу добросовісності є конкретизація підходів до оцінки процесуальної поведінки учасників справи. На практиці господарські суди змушені самотійно визначати, чи відповідають ті чи інші процесуальні дії вимогам добросовісності, що значною мірою залежить від індивідуального судового розсуду. Перспективним видається поступове формування єдиних підходів до такої оцінки на основі аналізу мети процесуальних дій, їх фактичної необхідності та впливу на перебіг судового розгляду. Такий підхід дозволяє відмежувати допустиму процесуальну активність сторін від дій, спрямованих на затягування процесу або створення перешкод для реалізації прав інших учасників.[7]

Важливе значення для вдосконалення реалізації принципу добросовісності має питання розподілу процесуального тягара доведення недобросовісної поведінки. В умовах відсутності чітких законодавчих приписів щодо цього аспекту судова практика розвивається неоднозначно. Доцільним є підхід, за якого сторона, яка вказує на зловживання процесуальними правами,

повинна навести обставини, що свідчать про ймовірну недобросовісність дій опонента, тоді як інша сторона отримує можливість надати обґрунтовані пояснення щодо мети та причин своєї процесуальної поведінки. Така модель сприяє збереженню змагального характеру процесу та водночас підвищує якість судової оцінки.

Перспективи вдосконалення реалізації принципу добросовісності тісно пов'язані з необхідністю забезпечення пропорційності процесуальних наслідків недобросовісної поведінки. У практиці господарських судів важливо уникати як формального ігнорування зловживань, так і надмірно жорсткого реагування, яке може призводити до необґрунтованого обмеження процесуальних прав сторін. Застосування принципу добросовісності повинно бути спрямоване насамперед на відновлення належного процесуального порядку та забезпечення процесуальної рівності, а не на покарання учасника процесу.

Значний потенціал для вдосконалення реалізації принципу добросовісності має стадія підготовчого провадження. Саме на цьому етапі господарський суд має можливість впорядкувати процесуальну діяльність сторін, чітко визначити предмет доказування, встановити строки подання доказів та попередити можливі прояви недобросовісної поведінки. Активне використання судом наданих йому процесуальних повноважень на стадії підготовчого провадження дозволяє запобігти затягуванню розгляду справи на подальших етапах та сприяє реалізації принципу процесуальної економії.

Особливої уваги потребує вдосконалення підходів до застосування принципу добросовісності у сфері доказування. Несвоєчасне подання доказів не завжди є наслідком недобросовісної поведінки сторони, тому судова оцінка таких дій має ґрунтуватися на аналізі причин порушення процесуальних строків, поведінки сторони протягом усього судового розгляду та впливу відповідних дій на реалізацію прав іншої сторони. Такий підхід дозволяє уникнути формального ототожнення будь-якого процесуального порушення з недобросовісністю та забезпечує баланс між процесуальною дисципліною і правом на судовий захист.

Перспективи розвитку принципу добросовісності у господарському процесі пов'язані також із використанням інституту судових витрат як механізму запобігання зловживанню процесуальними правами. Покладення додаткових витрат на сторону, процесуальна поведінка якої призвела до затягування розгляду справи або збільшення обсягу процесуальних дій, може виступати ефективним інструментом дисциплінування учасників процесу без порушення їх права на доступ до правосуддя.

У сучасних умовах окремої уваги заслуговує адаптація принципу добросовісності до цифровізації господарського судочинства. Використання електронних засобів подання процесуальних документів та доказів створює нові виклики для оцінки процесуальної поведінки сторін. Формування сталої практики оцінки добросовісності дій, вчинених із використанням електронних інструментів, є необхідною передумовою забезпечення ефективного та справедливого судового розгляду в умовах цифрової трансформації судової системи.

Таким чином, перспективи вдосконалення реалізації принципу добросовісності у господарському процесі полягають у поступовому формуванні єдиних практичних підходів до його застосування, підвищенні якості мотивування судових рішень, забезпеченні пропорційності процесуальних наслідків та активному використанні процесуальних механізмів, спрямованих на запобігання зловживанню процесуальними правами. Реалізація цих напрямів сприятиме зміцненню принципу добросовісності як реального інструменту забезпечення ефективного господарського судочинства, а не лише формальної процесуальної декларації.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження встановлено, що принцип добросовісності є ключовою процесуальною засадою господарського судочинства, яка відіграє визначальну роль у забезпеченні справедливого та ефективного розгляду господарських спорів. Його нормативне закріплення у Господарському процесуальному кодексі України створює правову основу для протидії зловживанню процесуальними правами, однак чинний механізм реалізації цього принципу потребує подальшого вдосконалення.

З огляду на результати аналізу судової практики та доктринальних підходів, доцільно запропонувати конкретні напрями вдосконалення реалізації принципу добросовісності у господарському процесі.

По-перше, обґрунтованою є необхідність конкретизації змісту принципу добросовісності на законодавчому рівні. Доцільним видається доповнення Господарського процесуального кодексу України орієнтовними критеріями оцінки недобросовісної процесуальної поведінки, зокрема з урахуванням мети процесуальних дій, їх повторюваності, впливу на строки розгляду справи та процесуальну рівність сторін. Така конкретизація не повинна мати вичерпного характеру, але може слугувати орієнтиром для судів при застосуванні принципу добросовісності.

По-друге, пропонується закріпити у судовій практиці підхід до розподілу тягара доведення недобросовісності процесуальної поведінки. Зокрема, сторона, яка заявляє про зловживання процесуальними правами, повинна навести фактичні обставини, що свідчать про ймовірну недобросовісність дій опонента, тоді як інша сторона має право надати обґрунтовані пояснення щодо причин та мети своєї процесуальної поведінки. Це сприятиме збереженню змагальності процесу та підвищенню якості судової оцінки.

По-третє, доцільним є впровадження принципу пропорційності при визначенні процесуальних наслідків недобросовісної поведінки. Реакція суду на порушення принципу добросовісності має бути спрямована передусім на відновлення належного процесуального порядку, а не на формальне покарання

сторони. Це передбачає диференційований підхід до застосування процесуальних заходів залежно від характеру та наслідків відповідних дій.

По-четверте, пропонується посилити роль підготовчого провадження як інструменту запобігання недобросовісній процесуальній поведінці. Активне використання судом своїх повноважень на цій стадії, зокрема щодо визначення предмета доказування та строків подання доказів, дозволить зменшити кількість зловживань на подальших етапах розгляду справи.

По-п'яте, обґрунтованою є пропозиція ширшого застосування інституту судових витрат як механізму протидії зловживанню процесуальними правами. Покладення додаткових судових витрат на сторону, процесуальна поведінка якої призвела до затягування розгляду справи або ускладнення судового провадження, може виступати ефективним економічним стимулом до добросовісної поведінки.

По-шосте, у зв'язку з цифровізацією господарського судочинства доцільно розробити єдині підходи до оцінки добросовісності процесуальних дій, вчинених із використанням електронних засобів, зокрема при поданні електронних доказів та процесуальних документів. Це дозволить запобігти використанню цифрових інструментів як засобів процесуального зловживання.

Реалізація запропонованих напрямів сприятиме формуванню єдиної та передбачуваної судової практики застосування принципу добросовісності, підвищенню процесуальної дисципліни учасників господарського процесу та забезпеченню балансу між процесуальною свободою сторін і завданнями господарського судочинства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06.11.1991 р. № 1798-XII *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. Ст. 56 (у редакції Закону України від 03.10.2017 р. № 2147-VIII
4. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. № 1402-VIII *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.
5. Щербина В. С. Господарське процесуальне право України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2018.
6. Вінник О. М. Господарський процес : навчальний посібник. Київ : Алерта, 2019.
7. Подцерковний О. П. Господарський процес України : проблеми теорії та практики. Одеса : Юридична література, 2017.
8. Притика Д. М. Принципи господарського судочинства та їх реалізація. Київ : Право, 2016.
9. Фурса С. Я. Теоретичні проблеми процесуального права. Київ : Алерта, 2018.
9. Вінник О. М. Добросовісність як принцип господарського процесу *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 5.
10. Щербина В. С. Зловживання процесуальними правами у господарському судочинстві *Право України*. 2020. № 3.
11. Подцерковний О. П. Судовий розсуд у господарському процесі */Вісник господарського судочинства*. 2018. № 4.
12. Науково-практичний коментар Господарського процесуального кодексу України / за ред. В. С. Щербини. Київ : Юрінком Інтер, 2020.